

Олена Олексіївна Пасічник,

старший викладач кафедри іноземних мов Хмельницького національного
університету

ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ПЕРЕВІРКА ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНИХ КОМУНІКАТИВНИХ УМІНЬ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПЕДАГОГІВ ЗАСОБАМИ НАВЧАЛЬНИХ ТРЕНІНГІВ

У статті описано процес проведення експериментального дослідження, метою якого було вивчення й оцінка впливу авторської моделі та виокремлених педагогічних умов на формування професійних комунікативних умінь майбутніх соціальних педагогів засобами навчальних тренінгів. Підтверджено доцільність їх використання у навчально-виховному процесі Хмельницького національного університету.

***Ключові слова:** педагогічні умови, модель, тренінг, експеримент, комунікативні вміння.*

Постановка проблеми у загальному вигляді. Суспільні зміни та сучасні освітні вимоги до фахівців соціальної сфери спонукають нас до постійного пошуку шляхів підвищення якості їх професійної підготовки, зокрема її значущої складової – розвитку комунікативних умінь. Багатоаспектність діяльності соціального педагога (педагогічна, методична, організаційна, дослідницька тощо) потребує від нього здатності до ефективної взаємодії з різними верствами населення на основі застосування комунікативних стратегій і тактик, готовності до вирішення різнопланових типових та нетипових професійних завдань засобами спілкування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано вирішення даної проблеми та на які опирається автор. Аналіз наукових публікацій свідчить про значний інтерес учених до проблеми формування і розвитку комунікативних умінь майбутніх фахівців різних сфер діяльності (О. Леонтєв, Н. Кузьміна, А. Мудрик, А. Капська, Л. Савенкова, В. Кручек,

Т. Шепеленко, Н. Грищенко, З. Дзюбата, М. Ісаєнко). Їхні напрацювання є вагомим науковим здобутком та підґрунтям для формування комунікативних умінь майбутніх соціальних педагогів, але маємо констатувати, що вони не повною мірою відображають специфіку фаху і недостатньо зорієнтовані на впровадження тренінгових технологій.

Запропоноване нами експериментальне дослідження передбачає активне втручання дослідника в процес підготовки майбутніх фахівців соціально-педагогічної сфери. Воно спрямовано на вивчення та перевірку впливу авторської моделі і педагогічних умов на формування їхніх комунікативних умінь засобами навчальних тренінгів.

Метою статті є опис експериментального дослідження, аналіз та інтерпретація його результатів.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Під час дослідницького процесу ми прагнули організувати нашу роботу таким чином, щоб:

– забезпечити цілеспрямованість педагогічного впливу на процес формування комунікативних умінь майбутніх соціальних педагогів;

– перевірити педагогічний потенціал теоретично обґрунтованих педагогічних умов (мотивація комунікативного саморозвитку майбутніх соціальних педагогів під час участі у навчальному тренінгу; реалізація діяльнісного підходу в процесі розробки і впровадження навчальних тренінгів у підготовку майбутніх соціальних педагогів; упровадження ділових ігор у процес формування комунікативних умінь студентів засобами навчальних тренінгів; поглиблення професійної спрямованості навчальних тренінгів для майбутніх соціальних педагогів) на формування комунікативних умінь безпосередньо у навчально-виховному процесі підготовки студентів спеціальності “соціальна педагогіка” у Хмельницькому національному університеті;

– з'ясувати ефективність педагогічної моделі формування комунікативних умінь майбутніх соціальних педагогів засобами навчальних тренінгів у процесі навчання;

– провести навчальний тренінг на тему “Розвиток комунікативних умінь майбутніх соціальних педагогів” під час вивчення навчальних дисциплін “Основи красномовства”, “Психолого-педагогічні засади міжособистісного спілкування та розв’язання конфліктів”, “Іноземна мова (англійська)”.

Висунута під час експерименту робоча гіпотеза передбачала пряму залежність ефективності процесу формування комунікативних умінь майбутніх соціальних педагогів від запропонованої педагогічної моделі і повноти реалізації педагогічних умов. Перевірка достовірності цієї гіпотези (формувальний етап педагогічного експерименту) реалізовувалася шляхом зіставлення результатів навчальної діяльності експериментальних та контрольних груп студентів. Експериментальна група була організована з метою чіткого встановлення статистично достовірних залежностей між досліджуваними критеріями, тоді як контрольна – для того, щоб мати змогу порівняти отримані результати і виявити статистичну залежність.

Насамперед, констатуємо те, що організувати контрольну й експериментальну групу майбутніх соціальних педагогів, які навчалися б на одному потоці, технічно не було змоги через незначну кількість студентів у групах. Це не давало можливості отримати об’єктивні результати статистичної залежності на основі методів математичної статистики (у педагогічних дослідженнях мінімальна кількість студентів у групі – 24) [6]. Виходячи з цього, було прийнято рішення провести послідовний експеримент.

Загальна кількість студентів, залучених до експерименту, становила 69 осіб. При цьому студенти груп СП–09-1 (19 осіб) та СП–09-2 (19 осіб) – склали контрольну групу (далі – КГ), тоді як студенти груп СП–10-1 (15 осіб) і СП–10-2 (16 осіб) були об’єднані в експериментальну групу (далі – ЕГ). У цілому формувальний експеримент тривав два роки (2010/2011 навчальний рік для КГ; 2011/2012 навчальний рік для ЕГ), тобто впродовж навчання студентів

гуманітарно-педагогічного факультету Хмельницького національного університету на другому курсі. Зазначимо, що у КГ (38 студентів) навчальний процес проводився у звичному режимі, а в ЕГ (31 студент) упроваджувались розроблена нами педагогічна модель формування комунікативних умінь майбутніх соціальних педагогів засобами навчальних тренінгів та визначені педагогічні умови.

Експериментальне дослідження рівня сформованості комунікативних умінь майбутніх соціальних педагогів передбачало *підготовчий, основний, підсумковий етапи*. Зупинимося на їх характеристиці.

Підготовчий етап, насамперед, передбачав забезпечення однорідності КГ та ЕГ з метою створення однакових вихідних (початкових) умов. Сутність цього етапу полягала у проведенні первинної діагностики і накопиченні дослідницького фактажу. Зазначимо, що під час підготовчого етапу студенти, які розпочали навчання у 2009 р. (групи СП–09-1 та СП– 09-2), і ті, які стали студентами через рік у 2010 р. (групи СП–10-1 та СП–10-1), навчалися за однаковим навчальним планом, навчальні дисципліни викладалися відповідно до ідентичних навчальних програм, а викладацький склад, який працював зі студентами, не зазнав кардинальних змін.

Під час підготовчого етапу ми вважали за доцільне проаналізувати однорідність КГ та ЕГ. У процесі дослідження нами було проведено порівняння вихідних характеристик щодо вікового діапазону студентів, гендерного розподілу груп, якості навчальної діяльності студентів (до уваги бралися оцінки за вивчення екзаменаційних дисциплін на першому курсі навчання). Це надало нам можливість констатувати, що відмінності між студентами КГ та ЕГ на початку формувального експерименту були незначними і не впливали на подальше дослідження. Отже, проведення експериментального дослідження на основі послідовного підходу до його організації є виправданим, адже передбачає однакові стартові умови для студентів як ЕГ, так і КГ.

Цей етап також передбачав проведення першого педагогічного зрізу – вступного контролю (далі – ВК) на початку експерименту для визначення стану

сформованості комунікативних умінь майбутніх соціальних педагогів за попередньо встановленими критеріями (мотиваційним, когнітивним, процесуальним, фаховим). Під час проведення ВК ми використовували методи збирання інформації та математичної статистики, що надали нам змогу розрахувати статистичну вірогідність усіх експериментальних впливів та провести інтерпретацію отриманих нами результатів. Тому для перевірки достовірності здобутих результатів та формулювання остаточних висновків було застосовано методи математичної статистики, яка має ефективний інструментарій для об'єктивного аналізу результатів педагогічного експерименту.

Рівень сформованості комунікативних умінь за мотиваційним критерієм визначався на основі усних бесід зі студентами і методики діагностики навчальної мотивації студентів А. Реана та В. Якуніна за модифікації Н. Бадмаєвої; когнітивний критерій комунікативних умінь було визначено за допомогою анкети-опитувальника, і методики експертної оцінки невербальної комунікації А. Кузнецова; рівень сформованості комунікативних умінь студентів за процесуальним критерієм ми визначали за допомогою діагностики інтерактивної спрямованості особи (Н. Щуркова, за модифікації Н. Фетіскіна); для встановлення рівня сформованості за фаховим критерієм студентам було запропоновано конкретні педагогічні ситуації. Дані ВК довели, що початковий рівень розвитку комунікативних умінь майбутніх соціальних педагогів ЕГ та КГ за всіма критеріями є практично однаковим і потребує суттєвого вдосконалення.

Зупинимось на характеристиці *основного* етапу формувального експерименту. У процесі дослідження ми прагнули організувати семінарські заняття в ЕГ таким чином, щоб максимально повно впровадити всі виокремлені педагогічні умови. Під час дослідження було прийнято рішення про те, що найоптимальнішим способом їх системного та комплексного впровадження є розробка цілісної тренінгової програми “Розвиток комунікативних умінь майбутніх соціальних педагогів”. Під час розробки тренінгових занять до уваги

бралися як теоретичні, так і практичні поради І. Вачкова [2], В. Захарова [3], А. Панфілової [4], Л. Петровскої [5], Л. Бондарєвої [1] та інших. Наш власний педагогічний досвід засвідчує, що такий підхід є доволі практичним, оскільки викладачі отримують готові навчально-методичні матеріали для тренінгу і можуть використовувати будь-які вправи, ігри, практичні завдання, педагогічні ситуації, професійно зорієнтовані вправи, практичні професійні ситуації, ділові ігри як частину свого семінарського заняття. Розробляючи тренінгові програми, ми поставили таку мету:

- розробити практичні заняття тренінгу, які передбачають впровадження всіх виокремлених педагогічних умов;
- розвивати всі види (перцептивні, інтерактивні, інформаційні, соціальні) комунікативних умінь майбутніх соціальних педагогів засобами тренінгу;
- підвищити рівень готовності до конструктивного професійного спілкування майбутніх фахівців соціально-педагогічної сфери;
- сприяти підвищенню мотивації комунікативної діяльності, удосконалити теоретичні знання, практичні вміння і навички міжособистісного спілкування.

Наші спостереження за студентами ЕГ дають підстави для констатації того, що участь у тренінговій програмі під час вивчення дисциплін “Основи красномовства”, “Основи міжособистісного спілкування та розв’язання конфліктів”, “Іноземна мова (англійська)” надала майбутнім соціальним педагогам можливість набути необхідних теоретичних знань, удосконалити практичні вміння і навички професійного спілкування, а отже позитивно вплинула на процес формування комунікативних умінь.

Наведемо приклади практичної реалізації кожної педагогічної умови засобами тренінгу. Перша умова (мотивація комунікативного саморозвитку майбутніх соціальних педагогів під час участі у навчальному тренінгу) була спрямована на формування перцептивного виду комунікативних умінь та забезпечувалася через професійно зорієнтовані вправи, аутогенне тренування (на зразок “Емоція”, “Мій ворог – мій друг”, “Зайди до кола”). Відзначимо

також той факт, що студенти схвально оцінили проведення круглого столу на занятті з іноземної мови на тему “Підліткова злочинність” (Juvenile delinquency), де вони отримали можливість висловити власні пропозиції щодо шляхів її попередження.

Друга педагогічна умова (реалізація діяльнісного підходу в процесі розробки та впровадження навчальних тренінгів у підготовку майбутніх соціальних педагогів) передбачає вирішення студентами практичних завдань і спрямована на формування інтерактивного виду комунікативних умінь. Студенти обговорювали та коментували ситуації взаєностосунків дітей і батьків, класного керівника й учнів, взаємовідносин в учнівському колективі та намагалися дати практичні поради з метою їх покращення.

Третя умова (упровадження ділових ігор у процесі формування комунікативних умінь студентів засобами навчальних тренінгів) передбачала залучення студентів ЕГ до участі у рольових ділових іграх. Вона була спрямована на формування інформативного виду комунікативних умінь. Найбільше позитивних відгуків було отримано після проведення ділової гри “Внутрішньоособистісні конфлікти”. Студенти змогли практично ознайомитися з механізмами втягування людини в стан внутрішньоособистісного конфлікту через професійну діяльність і вивчити способи його попередження та виходу з нього. Найбільш позитивним було те, що студенти зуміли опанувати найбільш прийнятні для них методи стресостійкості. Також майбутні соціальні педагоги брали активну участь у таких ділових іграх, як “Подружній конфлікт”, “Контур людини”, “Так – ні”, “Контакт”, “Осляча шкіра”, “Family problems” тощо.

Четверта умова (поглиблення професійної спрямованості навчальних тренінгів для майбутніх соціальних педагогів) зорієнтована на формування соціального виду комунікативних умінь. Вона передбачала розв’язування конкретних практичних професійних ситуацій (наприклад, “Дитбудинок “Малютка”, “Childline expert” тощо), які були безпосередньо спрямовані на вдосконалення соціального виду комунікативних умінь.

Як позитивну сторону, відзначимо те, що майбутні соціальні педагоги ЕГ під час тренінгу мали можливість вільно висловити свої думки і поділитися враженнями, аргументувати вибір своєї позиції й асертивно її відстояти, об'єктивно оцінити власну комунікативну діяльність, а також діяльність своїх одногрупників. Встановлено, що впровадження педагогічних умов засобами тренінгу надало змогу, насамперед, удосконалити всі види комунікативних умінь майбутніх фахівців соціально-педагогічної сфери, розвинути емпатію, адекватну самооцінку, плюралістичні почуття, розкрити внутрішній потенціал, підвищити ініціативність і працездатність, а також сприяло зменшенню негативних емоцій, апатії й агресивності у вчинках студентів.

Підсумковий етап формувального експерименту мав на меті встановити результативність проведеної діяльності та визначити статистичну доцільність на основі використання методів математичної статистики. Зазначимо, що на цьому етапі було проведено другий зріз – підсумковий контроль (далі – ПК), який передбачав встановлення рівня сформованості комунікативних умінь майбутніх соціальних педагогів. Методика його організації була ідентичною до ВК, що надало нам змогу простежити динаміку формування комунікативних умінь майбутніх соціальних педагогів упродовж дослідження і порівняти результати зрізів між собою у КГ та ЕГ.

Узагальнені результати сформованості комунікативних умінь майбутніх соціальних педагогів за всіма критеріями як ЕГ, так і КГ подано в таблиці.

Отже, ВК засвідчив, що студенти ЕГ та КГ продемонстрували практично однакові результати сформованості комунікативних умінь за зазначеними критеріями, проте результати другого зрізу для КГ та ЕГ значно відрізняються. Зокрема, після ПК у ЕГ і КГ не було виявлено студентів із низьким рівнем сформованості комунікативних умінь за мотиваційним критерієм, тоді як кількість студентів із високим рівнем суттєво зросла у ЕГ до 16,1 %, а у КГ – лише 2,6 %.

Відзначимо позитивну динаміку щодо сформованості комунікативних умінь майбутніх соціальних педагогів за когнітивним критерієм. Так, ПК

виявив, що студентів із низьким рівнем після експерименту не було. Під час дослідження встановлено, що у ЕГ 12,9 % майбутніх соціальних педагогів отримали високий та 35,45 % достатній рівень комунікативних умінь за зазначеним критерієм, тоді як у КГ – лише 2,6 % високий і 18,4 % – достатній. Щодо процесуального критерію, то після ПК у КГ 31,6 % студентів мали за ним задовільний рівень сформованості комунікативних умінь, тоді як у ЕГ лише у 19,4 % респондентів виявлено задовільний рівень. У становленні комунікативних умінь за фаховим критерієм у студентів ЕГ також спостерігаємо позитивну динаміку, а саме 14 майбутніх соціальних педагогів мають високий та достатній рівень. Проте у КГ таких суттєвих здобутків ми не діагностували (лише 8 респондентів мали високий і достатній рівні), переважна більшість – 17 студентів (44,8 %) перебували на середньому рівні.

Таблиця – Динаміка сформованості критеріїв комунікативних умінь майбутніх соціальних педагогів

Групи	Рівні	Критерії сформованості комунікативних умінь															
		Мотиваційний				Когнітивний				Процесуальний				Фаховий			
		ВК		ПК		ВК		ПК		ВК		ПК		ВК		ПК	
		абс. од.	%	абс. од.	%	абс. од.	%	абс. од.	%	абс. од.	%	абс. од.	%	абс. од.	%	абс. од.	%
КГ 38	Високий	–	–	1	2,6	–	–	1	2,6	–	–	1	2,6	–	–	1	2,6
	Достатній	7	18,4	8	21,1	6	15,8	7	18,4	5	13,2	7	18,4	5	13,2	7	18,4
	Середній	17	44,8	18	47,4	18	47,4	17	44,8	16	42,1	18	47,4	15	39,5	17	44,8
	Задовільний	13	34,2	11	28,9	13	34,2	13	34,2	15	39,5	12	31,6	17	44,8	13	34,2
	Низький	1	2,6	–	–	1	2,6	–	–	2	5,2	–	–	1	2,6	–	–
ЕК 31	Високий	–	–	5	16,1	–	–	4	12,9	–	–	4	12,9	–	–	4	12,9
	Достатній	6	19,4	10	32,25	4	12,9	11	35,45	3	9,7	10	32,25	4	12,9	10	32,25
	Середній	13	41,9	10	32,25	14	45,2	10	32,25	12	38,7	11	35,45	12	38,7	10	32,25
	Задовільний	12	38,7	6	19,4	12	38,7	6	19,4	15	48,4	6	19,4	14	45,2	7	22,6
	Низький	–	–	–	–	1	3,2	–	–	1	3,2	–	–	1	3,2	–	–

З метою встановлення достовірності отриманих нами результатів було обчислено середню зважену величину, дисперсію, середнє квадратичне відхилення, а також здійснено порівняння дисперсій за допомогою F-критерію [6, с. 26–28], які засвідчили їх правдивість та не випадковість.

Висновки. Отже, проведене нами експериментальне дослідження повністю підтвердило доцільність використання у навчально-виховному процесі Хмельницького національного університету розробленої нами педагогічної моделі і впровадження педагогічних умов формування професійних комунікативних умінь майбутніх соціальних педагогів засобами навчальних тренінгів. Завдяки математичним обрахункам отриманих результатів ми можемо констатувати те, що ефективність їх формування за мотиваційним, когнітивним, процесуальним та фаховим критеріями детермінована нашим педагогічним впливом. Результати дослідження можуть бути використані під час проектування педагогічних технологій професійної освіти, розроблення програм, навчально-методичних матеріалів для викладачів і студентів. Розроблені навчально-методичні матеріали збагачують та поживляють навчальний процес у вищій школі, сприяючи не лише розвитку комунікативних умінь студентів, але й створенню загальної позитивної робочої атмосфери та підвищенню мотивації до навчання загалом.

Перспективи подальших розвідок в даному напрямку. Напрямки подальших досліджень ми вбачаємо в укладанні методичних рекомендацій щодо методики формування комунікативних умінь майбутніх соціальних педагогів засобами навчальних тренінгів.

Список використаної літератури

1. Бондарєва, Л. І. Навчальний тренінг як засіб професійної підготовки майбутніх менеджерів організації в економічних університетах : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 “Теорія і методика професійної освіти” / Л. І. Бондарєва. – К., 2006. – 23 с.
2. Вачков, И. В. Основы технологии группового тренинга : учеб. пособие / И. В. Вачков. – М. : Издательство “Ось-89”, 1999. – 176 с.
3. Захаров, В. П. Социально-психологический тренинг / В. П. Захаров, Н. Ю. Хрящева. – Л. : Изд-во ЛГУ, 1989. – 55 с.
4. Панфилова, А. П. Тренинг педагогического общения : учеб. пособие / А. П. Панфилова. – М. : Академия, 2006. – 336 с.

5. Петровская, Л. А. Компетентность в общении: Социально-психологический тренинг / Л. А. Петровская. – М. : Изд-во МГУ, 1989. – 216 с.

6. Кыверялг, А. А. Методы исследования в профессиональной педагогике / Кыверялг А. А. – Таллинн : Валгус, 1980. – 334 с.

Рецензент: кандидат педагогических наук, доцент Єгорова В. В.

Стаття надійшла до редакції 25.02.2013.

Пасечник Е. А. Экспериментальная проверка формирования профессиональных коммуникативных умений будущих социальных педагогов средствами учебных тренингов

В статье описан процесс проведения экспериментального исследования, целью которого было изучение и оценка влияния авторской модели и выделенных педагогических условий на формирование профессиональных коммуникативных умений будущих социальных педагогов средствами учебных тренингов. Подтверждена целесообразность их использования в учебно-воспитательном процессе Хмельницкого национального университета.

Ключевые слова: педагогические условия, модель, тренинг, эксперимент, коммуникативные умения.

Pasichnyk O. O. Experimental verification of future social pedagogues' professional communicative skills formation by means of professionally-oriented trainings

The article describes the experiment and a set of predefined pedagogical conditions aimed at formation professional communicative skills of future social pedagogues by means of professionally-oriented trainings. Obtained results proved high efficiency of the suggested technology in the educational process of Khmelnytsky National University.

Keywords: pedagogical conditions, model, training, experiment, communication skills.